

БРЕСТСЬКИЙ МИР ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

© Ореньчук О.Ю., Нагірняк А.Я., 2007

Розглянуто питання підписання Брестського миру та його значення в історії відновлення та формування Української державності в період Центральної Ради, а також зовнішньополітичні відносини України.

The article deals with the problem of signing peace treaty in Brest and its importance in the history of Ukrainian state renovation and formation in the period of the Central Rada as well as foreign relations of Ukraine with other states.

Боротьба за встановлення влади Центральної Ради на Україні проходила в надзвичайно складних умовах. Спочатку їй доводилося вести вперту боротьбу із місцевими органами Тимчасового уряду. Уже 20 листопада 1917 р. III Універсалом Центральна Рада проголосила утворення Української Народної Республіки у складі федеративної Росії. С. Петлюра, який займав у Генеральному секретаріаті – уряді УНР – пост центрального секретаря по військових справах, звернувся з відозвою до народу і армії “стояти твердо в цей грізний час на стороні фронтів і порядку в частинах, зупиняти всілякі спроби до свавільних дій, не допускати безпорядків, братання і перемир’я”. Такі заяви Центральної Ради, а також продовження формування нею своїх військових частин привернули увагу Антанти.

У листопаді С. Петлюру відвідали англійський військовий аташе, полковник Чарльз і французький воєнний представник, полковник Граб’є. Київ відвідали також інші представники країн Антанти, в тому числі і США [3, с. 211–212]. Проте солдати українізованих частин не бажали продовжувати війну не в своїх інтересах. Після прийняття II Всеросійським з’їздом Рад 10 листопада “Декрету про мир” більшовицький уряд звернулася до країн Антанти із заявою, що треба розглядати як офіційну пропозицію негайного перемир’я і відкриття мирних переговорів [5, с. 509]. Оскільки на цю заяву жодна із сторін не дала конкретної відповіді, Раднаркому стало зрозуміло, що “мир не можна укласти тільки згори. Миру треба добиватися знизу” [6, с. 84]. 9 листопада 1917 р. більшовицький Раднарком звернувся до армії і флоту з радіограмою із закликком через голову командування взяти в свої руки ведення переговорів [7, с. 30]. До початку переговорів більшовицькі ревкоми при підтримці революційних солдатів уклали перемир’я на всіх фронтах. В таких умовах солдати українізованих частин почали відкрито ставити питання перед Центральною Радою про припинення війни і вимагати від неї негайного укладення перемир’я. Так, наприклад, 30 листопада 104-та Українська дивізія 2-го Гвардійського корпусу відмовилася іти на фронт. Не допомогли умовляння генерала П. Скоропадського [2, ф. 2067, оп. 1, спр. 3811, л. 269]. Щоб не опинитися в повній ізоляції і не втратити підтримки, Центральна Рада змушена була поспішити з початком переговорів.

Голова Генерального Секретаріату В. Винниченко відверто визнав, що ініціатива ведення мирних переговорів “...була не наша. Ми мусили взятись за цю справу, щоб зовсім не оскандалитись перед своїми масами, й то тільки після того, як більшовики вже вступили в переговори з німецьким командуванням” [8, с. 199]. 15 грудня 1917 р. між Радянською Росією і австро-німецьким блоками було укладено перемир’я, а 22 грудня розпочалися мирні переговори.

Оскільки Центральна Рада орієнтувалася на Антанту, то постало питання про зміну зовнішньополітичного курсу. Збереження союзу з Антантою для неї було неможливим з двох причин. По-перше, союз означав продовження війни, а солдати українських частин категорично від цього відмовлялися. По-друге, УНР була відділена від країн Антанти фронтом, тому не могла одержувати дійової підтримки від них. 24 грудня 1917 р. Генеральний Секретаріат звернувся до воюючих і нейтральних держав із нотою, в якій повідомляв, що УНР вступає у зносини з іншими країнами як самостійна держава і бажає вислати своїх представників на переговори в Брест. 26 грудня на адресу Генерального Секретаріату надійшла відповідь від країн австро-німецького блоку. У ній говорилося, що вони "...готові повітати уповноважених представників Української Народної Республіки і участю в мирних переговорах в Брест-Литовську" [9, с. 95, 98]. Це означало формальне визнання з боку цих держав УНР та Генерального Секретаріату як її уряду.

15 грудня розпочалася VIII сесія Центральної Ради. Після бурхливих дебатів було вирішено послати до Бреста свою делегацію. Очолив її В. Голубович. Це була перша делегація Центральної Ради, яка безпосередньо ще не вела переговорів про підписання миру, а проводила лише дипломатичний зондаж. Переговори мали розпочатися 4 січня 1918 р. Проте Л. Троцький, який очолював делегацію Раднаркому, поставив питання про перенесення переговорів у Стокгольм. Це було не випадково, оскільки не маючи наміру підписувати мир, вважав Брест замалою трибуною для пропаганди своїх ідей. Все ж 9 січня 1918 р. переговори розпочалися. На пленарному засіданні 10 січня постало питання про правомочність делегації Центральної Ради: чи вважати її окремою, чи секцією російської делегації. Л. Троцький сказав: "Російська делегація заявляє зі свого боку, що вона в цілковитій згоді з принципом визнання права кожної нації на самовизначення аж до цілковитого відокремлення, не бачить жодної перешкоди до участі українських делегатів у мирних переговорах" [9, с. 99]. Таку ж заяву зробили і представники австро-німецького блоку. В цих умовах позиція Л. Троцького не могла перешкодити підписанню мирного договору. Він виходив із офіційної політики Раднаркому про визнання права кожної нації на самовизначення. УНР була визнана як Раднаркомом, так країнами Антанти і австро-німецького блоку. Тим часом переговори просувалися швидко. Як відомо, австро-німецький блок поставив перед делегацією Радянської Росії ультиматум. Треба було підписувати мир. Л.Д. Троцький відповідно до вказівки В.І. Леніна запропонував у переговорах перерву з 18 по 29 січня 1918 р. з тим, щоб делегація могла провести консультації із своїм урядом. В цьому була зацікавлена і делегація Центральної Ради, оскільки їй потрібно було отримати формальну правомочність для підписання миру як представникові незалежної держави. Вона була одержана 22 січня 1918 р. відповідно до IV Універсалу, який проголошував самостійність УНР.

За тиждень перерви у переговорах обстановка в Україні докорінно змінилася. Центральна Рада, формально визнана, вже не мала ні фактичної влади, ні армії, ні території. Однак вона знову послала свою делегацію на переговори. Очолювали делегацію О. Севрюк як голова та М. Любінський як його помічник. Про те, наскільки невпевнено почувала себе Центральна Рада, свідчить той факт, що делегація не отримала ніяких конкретних інструкцій із ведення переговорів. "Непевність в завтрашньому дні, – писав у спогадах О. Севрюк, – була така велика, що Центральна Рада делегувала нам право ратифікувати майбутній мирний договір, на випадок якби вона сама не в стані була цього зробити" [10, с. 156]. На відновлених переговорах Л. Троцький виявив протест проти участі в переговорах делегації Центральної Ради, оскільки вона втратила фактичну владу. Він сказав, що на Україні є радянський уряд і що у складі російської делегації прибули на переговори представники українського Радянського уряду. Ю. Медведєв і В. Шахрай. Тому, за словами Л. Троцького, делегація Центральної Ради може вести переговори лише через Раднарком, сформований III з'їздом Рад, в якому брали участь і представники Радянської України. Щоб посилити свої позиції на переговорах, він вдався до заходів, які на ділі скомпрометували представників Народного Секретаріату. Від імені його голови Ю. Медведєва Л. Троцький надав шведським газетам ряд заяв, які нібито той виголосив у Бресті. Це стало відомо делегації Центральної Ради, яка відразу ж цим скористалася. Один з її членів М. Залізняк, зібравши вирізки з газет показав їх голові делегації Австро-Угорщини О. Черніну для того, щоб той, як учасник

переговорів, зробив заяву на одному із засідань про їх фальшивість. Фальш цих заяв підтвердилася і у розмові М. Любінського з Ю. Медведєвим. Останній визнав, що таких заяв у Бресті ніколи не робив і нічого про них не знав. Як згадував пізніше учасник цієї розмови М. Залізняк, Ю. Медведєв пообіцяв притягнути до відповідальності Л. Троцького за фальсифікацію і виступити на пленарному засіданні з відповідною заявою [10, с. 102]. Однак, через побоювання бути покараним за неї, він цього не зробив і виступив із спільною заявою Л.Д. Троцького, в якій засуджував підписання Центральною Радою мирного договору з австро-німецьким блоком. Як бачимо, делегація Народного Секретаріату не спромоглася навіть на формальний протест і відіграла на переговорах лише роль своєрідної декорації для делегації Ради Народних Комісарів, показавши тим самим, чого вартий “суверенітет” новостворюваної Української Радянської Республіки.

Отже, на переговорах знову постало питання про правомочність вже двох українських делегацій. Звичайно, Л. Троцький був правий, зауваживши, що тепер впливи послів Центральної Ради не сягають далі чотирьох стін кімнати, де вони живуть у Бресті. Проте на переговорах, які стосувалися підписання миру, коли він мав пряму вказівку голови Раднаркому В. Леніна, негайно за будь-яких умов підписати мир, якщо держави австро-німецького блоку висунуть ультиматум, не було потреби влаштовувати дискусію про правомочність делегації Центральної Ради, яка також спішила підписати мир. Крім того, це було порушенням суверенітету УНР, визнаної Раднаркомом, втручанням у її внутрішні справи. Однак Л. Троцькому вдалося завдати певного сум'яття у делегації Центральної Ради і представників австро-німецького блоку тим, що в день виїзду з Петрограда російської делегації, було одержано звістку про те, що Генеральний Секретаріат пішов у відставку. Виникло питання про наявність мандату у делегації Центральної Ради від Генерального Секретаріату. У зв'язку з цим член делегації М. Левинський заявив, що для вияснення повідомлення Л. Троцького він мусить поїхати в Київ [9, с. 107]. Повертаючись назад з Києва в Брест, представники делегації Центральної Ради на станції Шепетівка-Подільська були оточені загоном революційних солдатів. Тільки завдяки щасливому випадку вони unikнули арешту і добралися до місця переговорів [10, с. 159]. Переїжджаючи ранком 31 січня 1918 р. кордон, делегати побачили, що фронт був пустий. З великим зусиллям їм вдалося розшукати якогось старшину, щоб для етикету супроводжував їх до німецької сторони.

9 лютого 1918 р. мирний договір між делегацією УНР і австро-німецьким блоком був підписаний. Оскільки Центральна Рада вже втекла з Києва і підписання договору з урядом, який фактично не існував і тим самим не міг виконати взяті на себе зобов'язання, компрометувало уряди австро-німецького блоку, було вирішено вдатися до відповідного політичного маневру. В цей час до Бреста приїхав галицький посол в австрійському сеймі М. Василько і передав міністру закордонних справ Австро-Угорщини О. Черніну телеграму, датовану 6 лютим 1918 р. з Києва, що була нібито вислана українській делегації в Брест. Австро-німецьке командування охоче повірило в цю телеграму, оскільки вже не підлягало сумніву, що йому доведеться взяти під захист від більшовиків Центральну Раду, а значить, і окупувати Україну з її великими продовольчими запасами.

Отже, на підставі цієї телеграми представники австро-німецького блоку прийняли до відома як факт, що Київ залишається в руках Центральної Ради, а тому саме її представники, а не представники Народного Секретаріату правомочні підписати мир.

Мирний договір проголошував припинення війни між австро-німецьким блоком і УНР, встановлювалися кордони 1914 р. Пункт третій договору передбачав звільнення окупованих територій відразу ж після ратифікації мирного договору. Сторони взаємно відмовлялися відсилати контрибуції. У сьомому пункті договору врегульовувалися економічні відносини між обома сторонами. До 31 липня 1918 р. вони зобов'язувалися укласти торговельний договір про взаємне постачання надлишків промислової продукції [10, с. 305–307]. Загалом, якщо зіставити становище Центральної Ради і умови договору, укладеного нею, то вони були вигідними. Свідченням цього було і те, що уряд Радянської України висловив готовність також підписати його. Договір мав таємний протокол. Скориставшись важким становищем Австро-Угорщини і її суперечностями з Німеччиною щодо польського питання, делегація Центральної Ради домоглася включення до

території УНР Холмщини і Підляшшя, де проживало українське населення. Таємним протоколом передбачалося приєднання української частини Східної Галичини до Буковини і створення так званого Коронного краю, який мав би автономію у складі Австро-Угорщини [10, с. 318–319].

Отже, що стосується територіальних аспектів мирного договору, то для Центральної Ради у цих умовах вони також були вигідними. Однак Австро-Угорщина і Німеччина не думали задарма підтримувати Центральну Раду, взамін за визнання України суверенною державою, вони отримали від М. Любінського та О. Севрюка письмове зобов'язання, що Україна поставить їм до 1 липня 1918 р. 1 млн. тонн збіжжя та інших харчових продуктів [11, с. 91]. Німеччина і Австро-Угорщина спочатку включили цю вимогу, як один з пунктів свого проекту договору із УНР. Проте він був відкинтий делегацією Центральної Ради, як компрометуючий її, оскільки складався лише з трьох параграфів: про припинення війни, відновлення дипломатичних стосунків і згаданого зобов'язання щодо поставки продовольства. Делегація Центральної Ради розробила свій проект. Було вирішено погодитися на те, щоб дати Австро-Угорщині та Німеччині згадану ними кількість продовольства, але домагатися, щоб це зобов'язання не входило до тексту самого договору. Німеччина і, особливо Австро-Угорщина, що стояла на грані продовольчого краху, погодилися на запропонований Центральною Радою проект договору, який і підписали 9 лютого 1918 р. [10, с. 122].

Отже, договір між УНР і австро-німецьким блоком носив суперечливий характер. З одного боку, Україна встановлювала вигідні зовнішньоекономічні відносини, не сплачувала контрибуції, одержувала деякі територіальні поступки. Але з другого, – позитивні його сторони дуже урізувалися насильно нав'язані їй зобов'язання щодо поставки великої кількості продовольства Німеччині та Австро-Угорщині. Однак можна з впевненістю стверджувати, що тактика, яку зайняла делегація Центральної Ради під час підписання Брестського мирного договору, була правильною. При стабілізації міжнародної ситуації України, передусім припинення війни Радянської Росії з УНР, Центральній Раді не потрібно було б запрошувати на допомогу австро-німецькі війська. В результаті Україна не була б окупована ними і могла б зберегти державність. В. Ленін негативно оцінив підписання Центральною Радою Брестського мирного договору. Це й зрозуміло, бо йшлося про сфери впливу на надзвичайно важливий економічний район, що мав великі матеріальні, продовольчі, природні ресурси. Розпочалася австро-німецька інтервенція на Україну, яка привела до повалення тут радянської влади. Центральна Рада вже в умовах окупації намагалася провести в життя прийнятий згідно із IV Універсалом Земельний закон, що передбачав негайну передачу землі селянству, націоналізацію природних багатств, встановлення державного контролю за банками, введення 8-годинного робочого дня. Запровадження цих реформ викликало сильний опір великої буржуазії та політиків, які тепер почули за собою силу австро-німецьких військ. Окупаційне командування також було незадоволене численними протестами Центральної Ради у зв'язку з проведенням ним свавільних реквізицій. В результаті 28 квітня 1918 р. Центральна Рада була розпущена німецькими солдатами. На Україні під захистом австро-німецьких окупантів було встановлено владу гетьмана П. Скоропадського.

1. Дорошенко Д. *Історія України 1917–1923*. – Ужгород, 1923. 2. *Центральний державний воєнно-історичний архів СРСР*. 3. Голуб П.А. *Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов*. – К., 1958. 4. Ленін В.І. *Доповідь про мир 26 жовтня (8 листопада) 1917 р.* // *Повне зібрання творів*. – Т. 35. 5. *Історія Коммунистической партии Советского Союза: В 6 т.* – М., 1967. – Т. 3. Кн. 1. 6. Ленін В.І. *Засідання ВЦВК 10 (23) листопада 1917 р.* // *Повне зібрання творів*. – Т. 35. 7. *Історія внешней политики СССР. 1917–1985: В 2 т.* – М., 1986. – Т.1. 8. Винниченко В. *Відродження нації*. – Київ–Відень. – Ч. 2. 9. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920*. – Відень, 1921. – Т. 2. 10. *Берестейський мир*. – Львів–Київ, 1928. 11. *Podleski Z.* – 1918; *Zelibory*. – 1933.